

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ | ΔΠΜΣ: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

ΜΑΘΗΜΑ: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

| ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ: Ι. ΠΟΥΛΟΣ, Σ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, Δ.
ΜΠΑΛΑΜΠΑΝΙΔΗΣ, Λ. ΤΡΙΑΝΤΗΣ

«Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΚΩΝ «ΤΣΕΠΗΣ» ΩΣ
ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ»

ΕΚΠΟΝΗΣΗ | ΠΕΡΔΙΚΟΓΙΑΝΝΗ ΣΑΜΑΡΕ-ΔΑΝΑΪΔΑ

ΑΘΗΝΑ | ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ, 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

1. ΑΣΤΙΚΟΣ ΥΠΑΙΘΡΙΟΣ ΧΩΡΟΣ	5
1.1 ΥΠΑΙΘΡΙΟΙ ΑΣΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΧΩΡΟΙ ΠΡΑΣΙΝΟΥ.....	6
1.2 ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ.....	7
1.3 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΥΠΑΙΘΡΙΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΠΡΑΣΙΝΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ.....	11
1.3.1 ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ.....	13
1.3.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ.....	13
1.3.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ.....	14
2. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ «ROCKET PARKS»	
2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ.....	15
2.2. ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ ΕΓΧΩΡΙΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ.....	17
2.3. ΤΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΙΣΤΟ.....	26
3. ΤΑ ΔΙΚΤΥΑ ΠΡΑΣΙΝΟΥ	27
4. ΤΟ ΑΣΤΙΚΟ «ΚΕΝΟ» ΩΣ ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ «ΠΑΡΚΟ ΤΣΕΠΗΣ»	28
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	32

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σύγχρονη πόλη του 21 αι. επηρεάζεται καθημερινά από μια σειρά αρνητικών παραγόντων όπως η κακή ποιότητα του αέρα, η ηχορύπανση, η υπερθέρμανση, η έλλειψη αστικών χώρων πρασίνου, το μεγάλο ποσοστό κτισμένου όγκου κ.α. Η υπερσυγκέντρωση των ανθρώπων στα κέντρα των μεγαλουπόλεων, η συρρίκνωση των δημόσιων χώρων, και η άναρχη οικοδόμηση σε βάρος των ελεύθερων χώρων τείνουν να αποτελέσουν μια παγιωμένη κατάσταση. Σκοπός της εργασίας είναι η ανάλυση της έννοιας και του ρόλου των αστικών χώρων πρασίνου εντός του ιστού. Τονίζεται η ανάγκη εξεύρεσης σύγχρονων λύσεων με σκοπό την αύξηση και διασπορά «πνευμόνων» πρασίνου στον αστικό ιστό της πόλης με στόχο τη βελτίωση του σύγχρονου τρόπου διαβίωσης. Με αφορμή τους προαναφερθέντες προβληματισμούς εξετάζεται η περίπτωση των πάρκων «τσέπης» [pocket parks], ως υποκατηγορία των αστικών χώρων πρασίνου μικρής κλίμακας. Θα διερευνηθεί κατά πόσο μπορούν να αποτελέσουν εργαλείο αναβάθμισης του ιστού και αξιοποίησης των αστικών κενών που έχουν προκύψει από την υπέρμετρη συνήθως εξάπλωση και αναδιαμόρφωση της δομής των πόλεων στο πέρασμα του χρόνου. Τονίζεται η σημασία δικτύωσης των παρεμβάσεων με σκοπό την μεγιστοποίηση και βιωσιμότητα του αποτελέσματος καθώς και ο ρόλος της συμμετοχής των πολιτών στην διαμόρφωση, υλοποίηση και διατήρηση των παρεμβάσεων.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να προσεγγίσει το ζήτημα των αστικών χώρων πρασίνου και αποτελεί μία βιβλιογραφική προσέγγιση. Συγκεκριμένα, αναλύεται η συμβολή και η σημασία τους στην [ανα]συγκρότηση του αστικού ιστού και στη βελτίωση της εικόνας του αστικού τοπίου. Η επανάχρηση αστικών κενών

εντός πολεοδομικού ιστού ανέδειξε ένα νέο σχεδιαστικό εργαλείο, την περίπτωση των πάρκων «τσέπης» [“rocket” parks]. Σε πρώτο επίπεδο, αναλύονται οι ορισμοί των αστικών υπαίθριων χώρων και των χώρων πρασίνου. Εν συνεχεία ακολουθεί η κατηγοριοποίηση τους και η περιγραφή της κατηγορίας των «πάρκων τσέπης» [διεθνή και εγχώρια παραδείγματα]. Αναλύεται ο χαρακτήρας και η χρησιμότητα τους για την βελτίωση της εικόνας της γειτονίας και κατ’ επέκταση της πόλης καθώς και η γενικότερη κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική τους συμβολή.

Στη συνέχεια, αναλύεται η έννοια των δικτύων πρασίνου ως αποτελεσματικός τρόπος ενοποίησης των επιμέρους «πάρκων τσέπης» εντός του αστικού ιστού με σκοπό την ανάδειξη και τη βιωσιμότητα τους. Επιπρόσθετα, αναλύεται ο όρος του αστικού κενού, από τη σκοπιά του προβλήματος της σύγχρονης πόλης, το οποίο ωστόσο έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει και την λύση στο ζήτημα διαχείρισης και χωροθέτησης μικρών εστιών πρασίνου εντός του ιστού συμβάλλοντας στην γενικότερη αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος.

1.ΑΣΤΙΚΟΣ ΥΠΑΙΘΡΙΟΣ ΧΩΡΟΣ – ΟΡΙΣΜΟΙ|ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

Είναι γεγονός πως οι αστικοί υπαίθριοι χώροι αποτελούν αναπόσπαστα τμήματα του αστικού ιστού συμβάλλοντας στην επιτυχημένη σύνδεση της δομής του, εξυπηρετώντας παράλληλα την εύρυθμη μετακίνηση και διαβίωση των πολιτών. Ο χαρακτήρας τους είναι αναμφισβήτητα πολυλειτουργικός και σε αυτόν οφείλουν τη ποικιλία των ορισμών που τους έχει αποδοθεί κατά τη διάρκεια της εξελεγκτικής τους πορείας. Ανοικτοί, ελεύθεροι, υπαίθριοι πράσινοι χώροι σε αντίθεση με τους στεγασμένους, κλειστούς, κτισμένους, χώροι στους οποίους διαδραματίζεται η κοινωνική, πολιτιστική, και υπαίθρια διαβίωση, είναι μερικοί από τους χαρακτηρισμούς που έχουν δοθεί στον πολυδιάστατο αυτό κομμάτι της πόλης [Λιονάτου Μ. 2008, Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1992].

Μια πόλη με μικρό ποσοστό δημόσιων χώρων χάνει την έννοια πόλης καθώς παρουσιάζει σημαντική έλλειψη σε ένα από τα βασικότερα στοιχεία της δομής του [Αραβαντινός Αθ. και Κοσμάκη Π., 1988].

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου ως αστικός υπαίθριος χώρος νοείται: **«ένα στοιχειώδες κομμάτι της αστικής κληρονομιάς, ένα δομικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής και αισθητικής μορφής μιας πόλης. Παίζει σημαντικό εκπαιδευτικό ρόλο. Έχει οικολογική σημασία. Είναι σημαντικός για την κοινωνική συναναστροφή και για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Υποστηρίζει οικονομικές δραστηριότητες και στόχους. Βοηθά στη μείωση των εσωτερικών εντάσεων και συγκρούσεων μεταξύ μειονεκτικών τμημάτων των αστικών περιοχών της Ευρώπης. Παίζει σπουδαίο ρόλο στο να εξυπηρετεί ανάγκες για την απόλαυση του ελεύθερου χρόνου και για την αναψυχή. Επιπλέον έχει και οικονομική αξία εκτός από την συμβολή του**

στη **περιβαλλοντική αναβάθμιση** του αστικού τοπίου» [Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 1986].

1.1 ΥΠΑΙΘΡΙΟΙ ΑΣΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ | ΧΩΡΟΙ ΠΡΑΣΙΝΟΥ

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθούμε στον εννοιολογικό διαχωρισμό των αστικών υπαίθριων χώρων και των χώρων πρασίνου. Σύμφωνα με τη διεθνή και ξένη βιβλιογραφία γίνεται κοινώς αποδεκτό πως οι χώροι πρασίνου αποτελούν **υποκατηγορία** των αστικών υπαίθριων χώρων με τη διαφορά τους να εντοπίζεται κυρίως στο κύριο υλικό επικάλυσης των χώρων [Λιονάτου Μ., 2008, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 1986, Ανανιάδου-Τζημοπούλου Μ., 1992].

Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι αναφέρονται σε χώρους με σκληρές και μαλακές επιφάνειες που έχουν ως κοινό σημείο αναφοράς την εξυπηρέτηση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων [μετακίνηση, εργασία, αναψυχή κλπ.] την ανάδειξη της πολιτιστικής και ιστορικής ταυτότητας της πόλης καθώς και τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας. Σε αυτή τη κατηγορία περιλαμβάνονται οι χώροι πρασίνου και οι υπόλοιποι αδόμητοι χώροι της πόλης [Λιονάτου Μ., 2008:37].

Αστικοί χώροι πρασίνου περιλαμβάνουν τους χώρους εντός του αστικού ιστού ή σε άμεση επαφή με αυτόν, που περιλαμβάνουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γενικότερης κατηγορίας των αστικών υπαίθριων χώρων, με τη διαφοροποίηση τους να έγκειται στο γεγονός πως κατά κύριο λόγο συνίστανται από πράσινο και έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τους τις υδροπερατές επιφάνειες. Σε αυτή τη κατηγορία περιλαμβάνονται τα δάση, οι παιδικές χαρές, τα πάρκα, τα ποτάμια, οι φυσικοί και αδόμητοι χώροι, οι νησίδες κλπ. [Λιονάτου Μ., 2008:37].

1.2 ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

Είναι γεγονός πως δεν υπάρχει ένα ενιαίο σύστημα **ταξινομήσης** χώρων πρασίνου διεθνώς και πως κάθε χώρα και ερευνητική ομάδα υιοθετεί τη δική της κατάταξη ανάλογα με του στόχους που τοποθετεί. Σύμφωνα με την κατάταξη χρήσεων γης της πόλης, ο Α. Αραβαντινός [2007:153] αναφέρει πως: «οι ελεύθεροι αστικοί χώροι περιλαμβάνουν διάφορα είδη κοινόχρηστου πρασίνου [δηλαδή όχι ιδιωτικές πρασιές, ακάλυπτοι οικοπέδων, ακάλυπτοι σχολείων ή άλλες εγκαταστάσεις περιορισμένης χρήσης], όπως π.χ. δημοτικοί και δημόσιοι κήποι, πάρκα, άλση, δάση κλπ. Είναι δυνατό ακόμα να παρουσιαστούν κατά περίπτωση αλέες, νησίδες πρασίνου ή άλλες λωρίδες πρασίνου, μέσα σε λοιπές κοινόχρηστες επιφάνειες [όπως σε επιφάνειες κυκλοφορίας, κέντρα κλπ.], εφόσον η συμμετοχή του πρασίνου δεν είναι αμελητέα. Στην κατηγορία αυτή εμφανίζονται συνήθως και οι υδάτινες επιφάνειες, όπως τεχνητές ή φυσικές λίμνες, ποτάμια, χείμαρροι, βιότοποι, βαλτώδεις επιφάνειες, ζώνες, καθώς και το θαλάσσιο μέτωπο συμπεριλαμβανομένων της αιγιαλίτιδας ζώνης [άλλοτε ονομαζόταν χειμέριο κύμα] και της ζώνης παραλίας. Πάντως σε πολλά σχέδια πόλεων του εξωτερικού οι υδάτινες επιφάνειες αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία. Τέλος στην ίδια κατηγορία παρουσιάζονται ζωολογικοί και βοτανικοί κήποι, ελεύθεροι χώροι για συγκεντρώσεις, υπαίθριες γιορτές, πανηγύρια, παρελάσεις, περιπάτους, πικ-νικ κ.α., που μπορεί να συνυπάρχουν με τις παραπάνω διακρίσεις πρασίνου και ελεύθερων χώρων, αλλά και με άλλες κατηγορίες χρήσεων»

Σε αυτό το σημείο αξίζει αν αναφέρουμε την προσέγγιση του εργαστηρίου Αστικού Περιβάλλοντος Ε.Μ.Π., όπου αναφερόμενοι στους πράσινους και ελεύθερους χώρους περιλαμβάνουν εκτάσεις χωρίς κτίρια, τους δρόμους, τους πεζοδρόμους, τις παιδικές

χαρές τις πλατείες, τις παραλίες όταν οι πόλεις είναι παραθαλάσσιες, τα ρέματα των πόλεων, τους ανοικτούς αρχαιολογικούς χώρους, τα πάρκα ή άλση, τους κήπους και τις ανοιχτές και χωρίς κτίρια αθλητικές εγκαταστάσεις. Όλοι οι παραπάνω χώροι είναι ανοιχτοί, δημόσιοι και έχουν πρόσβαση σε αυτούς όλοι οι πολίτες. Επιπρόσθετα, είναι γεγονός πως σε μια πόλη στα ιδιόκτητα οικόπεδα, αφήνονται υποχρεωτικά ακάλυπτοι χώροι για τον αερισμό και τον φωτισμό των κτιρίων καθώς και για την λειτουργική συγκρότηση του αστικού χώρου. Ωστόσο η πρόσβαση σε αυτούς τους χώρους δεν είναι ανοιχτή προς του πολίτες και έτσι δεν προσμετρώνται στους ελεύθερους χώρους μιας πόλης. Στη συνέχεια, δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε τους ιδιόκτητους ή κλειστούς χώρους πρασίνου που προσμετρώνται στους ελεύθερους χώρους μιας πόλης. Σε αυτούς συγκαταλέγονται για π.χ. ένα μεγάλο κτήμα στο εσωτερικό μιας πόλης ή ο πράσινος χώρος μιας πανεπιστημιούπολης όπου αποτελεί σημαντικό πνεύμονα πρασίνου για την πόλη παρότι είναι περιφραγμένος [Μπελαβίλας Ν. και Βαταβάλη Φ., 2009:16].

Η κατηγοριοποίηση η οποία προτείνεται από το εργαστήριο περιβάλλοντος ΕΜΠ για τους ελεύθερους χώρους εμφανίζει μια ποικιλία χαρακτηριστικών και μπορούν να **διακριθούν:**

Με βάση τη **σημασία** τους για την πόλη σε τοπικούς, υπεριοπτικούς και μητροπολιτικούς. Παράδειγμα πάρκου μητροπολιτικής σημασίας είναι το πάρκο Αντώνης Τρίτσης στην Αθήνα, υπεριοπτικής σημασίας η πλατεία Ν. Σμύρνης και τοπικής μια μικρή δημοτική πλατεία.

Με βάση το **ιδιοκτησιακό καθεστώς**, σε δημόσιους και ιδιωτικούς. Δημόσιος μπορεί να είναι ένας δρόμος, ιδιωτικός ελεύθερος χώρος μπορεί να είναι ο ακάλυπτος μιας πολυκατοικίας.

Με βάση τη **χρήση** τους σε κοινόχρηστους και μη.

Με βάση τη **θέση** τους σε σχέση με τη πόλη, σε αστικούς και περιαστικούς.

Με βάση τη **λειτουργία** τους σε χώρους πρασίνου, συνάθροισης, άθλησης, περιπάτου, κυκλοφορίας, πολιτισμού ή σε χώρους που συνδυάζουν τα παραπάνω.

Το πράσινο, ως βασικό συστατικό στοιχείο των ελεύθερων διακρίνεται:

Με βάση τη **προέλευση** του σε ανθρωπογενές και σε αυτοφυές

Με βάση το **χαρακτήρα** του, σε αστικό, δασικό και αγροτικό.

Με βάση το **ύψος**, σε χαμηλό και ψηλό [Μπελαβίλας Ν. και Βαταβάλη Φ., 2009:16].

Ελεύθεροι Και Πράσινοι Χώροι – Ποιοτικές Παράμετροι

Κριτήριο	Κατηγορίες ελεύθερων χώρων
Σημασία	Τοπική Υπερτοπική Μητροπολιτική
Ιδιοκτησιακό καθεστώς	Δημόσιοι Ιδιωτικοί
Χρήση	Κοινόχρηστοι Ιδιωτικοί
Θέση	Αστικοί Περιαστικοί
Λειτουργία	Χώροι •πρασίνου •συνάθροισης •άθλησης •περιπάτου •κυκλοφορίας •πολιτισμού •... •και συνδυασμοί τους
....	...

Πηγή: Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος, Ε.Μ.Π., Μπελαβίλας Ν., Βαταβάλη Φ., Σουρέλη Ν., Πρέντου Π. [2012]

Οι προδιαγραφές που περιλαμβάνονται στις εθνικές ή τοπικές νομοθεσίες για τους ελεύθερους χώρους, το πράσινο και τους υπαίθριους χώρους άθλησης και παιχνιδιού μέσα στην πόλη κινούνται συνήθως σε επίπεδο κατευθύνσεων. Λαμβάνοντας υπόψη το νόμο 10788/5.3.2004 «Έγκριση πολεοδομικών σταθεροτύπων [standards] και ανώτατα όρια πυκνοτήτων που εφαρμόζονται κατά την εκπόνηση των γενικών πολεοδομικών σχεδίων, των σχεδίων χωρικής και οικιστικής οργάνωσης 'ανοικτής πόλης' και των πολεοδομικών μελετών» [ΦΕΚ 285 Δ'], διαμορφώνεται η εξής κατηγοριοποίηση:

ΠΟΣΟΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 1	Ελεύθερους Χώρους Πολεοδομικής Ενότητας - Νησίδες πρασίνου
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 2	Πλατείες
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 3	Παιδικές χαρές- γωνιές [μικρής κλίμακας]
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 4	Πάρκο Πολεοδομικής Ενότητας
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 5	Πάρκο Πόλης

Πηγή : Ν. 10788/5.3.2004 - ΦΕΚ 285 Δ'

ΠΟΣΟΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Προδιαγραφές για τους ελεύθερους χώρους των ελληνικών πόλεων				
	μ ² /κάτοικο		Ακτίνα αναφοράς (μ)	Μέγεθος (μ ²)
	Πολεοδομική ενότητα	Πόλη		
Νησίδες πρασίνου	0,25		800	100-1.000
Πλατείες	0,50		800	1.000-5.000
Παιδικές χαρές	0,25			100-1.000
Πάρκο		1,5	1.500	5.000-15.000
Πάρκο πόλης		5,5	Πόλης	>15.000
Σύνολο	8,0			

Πηγή : Ν. 10788/5.3.2004 - ΦΕΚ 285 Δ'

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, το επιθυμητό μέγεθος ελεύθερων χώρων ανά κάτοικο ορίζεται σε 8 μ². Η καλύτερη χωροθέτηση τους αφορά σε αυτή στην οποία κατανέμεται σε νησίδες πρασίνου, πλατείες, παιδικές χαρές, πάρκα τα οποία είναι άμεσα προστάσια με σημαντική πυκνότητα εντός του αστικού ιστού. Από την προσέγγιση των παραπάνω ορισμών, προκύπτει πως οι αστικοί υπαίθριοι χώροι και οι χώροι πρασίνου είναι ελεύθεροι χώροι που αποτελούν σημαντικό κομμάτι της συνολικής δομής του αστικού περιβάλλοντος, με ιδιαίτερη συμβολή στη ποιότητα της ζωής των κατοίκων [Μπελαβίλας Ν., Βαταβάλη Φ., Σουρέλη Ν., Πρέντου Π. , 2012].

«Οι δημόσιοι χώροι [όπως είναι και οι υπαίθριοι αστικοί χώροι και οι χώροι πρασίνου] είναι χώροι άτυπων και τυχαίων συναντήσεων, μέσα στους οποίους κυκλοφορεί κανείς καθημερινά, αναπαύεται, ψυχαγωγείται, χώροι συλλογικής μνήμης που στη διάρκεια των χρόνων διαδραματίζονται ξεχωριστά γεγονότα» [Ανανιάδου – Τζημοπούλου Μ., 1992].

1.3 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΥΠΑΙΘΡΙΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΠΡΑΣΙΝΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι και οι χώροι πρασίνου ως αναπόσπαστο κομμάτι του αστικού ιστού επηρεάζουν σημαντικά την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος, την ποιότητα ζωής των κατοίκων και συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στην βελτίωση της εικόνας των πόλεων. Σύμφωνα με τον Αθ. Αραβαντινό, η πολυσύνθετη προσφορά τους στην πόλη μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε δυο ομάδες. Η πρώτη αφορά στη συμβολή τους στο φυσικό χώρο και το περιβάλλον και η δεύτερη κατηγορία αφορά στο κοινωνικό, ψυχολογικό και αισθητικό επίπεδο, η οποία σχετίζεται με τον τρόπο οργάνωσης, χρήσης , κατανόησης

και αξιολόγησης των υπαίθριων χώρων από τους πολίτες. Επιπρόσθετα, γίνεται αναφορά και στην συμβολή των υπαίθριων χώρων στην οικονομία [Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη Π., 1988].

Η συμβολή τους επιγραμματικά μπορεί να συνοψιστεί στα παρακάτω:

- Στην εξοικονόμηση ενέργειας
- Στη μείωση δαπανών καθαρισμού νερών, αέρα, εδάφους από ρύπους αλλά και των δρόμων της πόλης από τη σκόνη
- Στην αξιοποίηση καρποφόρων δένδρων, στη εκμετάλλευση της ξυλείας και γενικότερα στην αγροτική οικονομία
- Στην σωματική και ψυχική υγιεινή του ενεργού πληθυσμού και
- Στην αύξηση της παραγωγικότητας του ενεργού πληθυσμού με τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και την καλύτερη αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου [Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη Π., 1988].

Συγκεκριμένα, συμμετέχουν στις εξής φυσικές διεργασίες:

- Παράγουν οξυγόνο
- Στην συγκράτηση των εδαφών
- Στον εμπλουτισμό του υδροφόρου ορίζοντα
- Προστατεύουν από τον άνεμο
- Καταπολεμούν την σκόνη και επηρεάζουν τις συνθήκες μικροκλίματος
- Μείωση του φαινομένου της «θερμικής αστικής νησίδας» [Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη Π., 1988].

Στην βιβλιογραφία συναντώνται διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις του ρόλου και της σημασίας των υπαίθριων αστικών χώρων και των χώρων πρασίνου, λόγω των ποικίλων ωφελειών που προσφέρουν. Μια σαφής κατηγοριοποίηση, με βάση τις λειτουργίες τους αναφέρεται στον οικολογικό, κοινωνικό και οικονομικό τους ρόλο:

1.3.1 ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ

Ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα που προσφέρει η ύπαρξη αστικού πρασίνου στην πόλη είναι η συμβολή του στην ποιότητα ζωής των κατοίκων. Συγκεκριμένα, η βελτίωση επιτυγχάνεται μέσω της καλής ποιότητας του αέρα, της παραγωγής οξυγόνου και της μείωσης της ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Οι παραπάνω διεργασίες βασίζονται στη διαδικασία της φωτοσύνθεσης. Επιπρόσθετα, τα φύλλα των δέντρων έχουν την ιδιότητα να απορροφούν τους ατμοσφαιρικούς ρύπους όπως τα οξείδια του θείου και του αζώτου, το όζον, τα αιωρούμενα σωματίδια κλπ. Η διατήρηση της βιοποικιλότητας επιτυγχάνεται μέσω της ύπαρξης πνευμόνων πρασίνου σε ικανοποιητική πυκνότητα εντός του ιστού, καθώς μπορούν να λειτουργήσουν και ως καταφύγια αυτόχθονων ειδών της ορνιθοπανίδας και της μικροπανίδας. Το αστικό πράσινο συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στην συγκράτηση των υδάτων μειώνοντας τον κίνδυνο πλημμυρών καθώς και στη αντιμετώπιση του φαινομένου της αστικής θερμικής νησίδας μέσω του σκιασμού των επιφανειών και της δροσιάς που προσφέρουν [Θεοχάρη Χ., 2003, Κοκαλάκη Χ. 2008].

1.3.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ

Στην σύγχρονη εποχή οι χώροι πρασίνου αποτελούν τις σημαντικότερες ευκαιρίες των πολιτών να ξεκούραση, χαλάρωση, στάση και άθληση. Συμβάλλουν στην ενίσχυση των κοινωνικών συναναστροφών, στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, προσφέρουν τη δυνατότητα δραστηριοτήτων όπως το περπάτημα, τη παρατήρηση, το διάβασμα και τη συζήτηση. Οι μεγάλοι υπαίθριοι αστικοί χώροι αποτελούν ευκαιρία για τη διοργάνωση συλλογικών δραστηριοτήτων, ψυχαγωγικών δρώμενων, υπαίθριων εκδηλώσεων

ενώ συχνά εμφανίζεται και ο συνδυασμός αυτών με τη χρήση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Επιπρόσθετα η αισθητική αξία του πρασίνου συμβάλλει αναπόφευκτα στην ενίσχυση ενός θετικού αισθήματος για τον αστικό ιστό ενώ παράλληλα συμβάλλει στην πνευματική ηρεμία και ευεξία. Η επαφή των πολιτών με το πράσινο συμβάλλει σημαντικά σύμφωνα με εύρυνες στη μείωση των επιπέδων του άγχους αποτελώντας ένα «καταφύγιο» από την καθημερινή βοή της πόλης [Woolley H., 2003].

1.3.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ

Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφερθούμε στην συμβολή του πρασίνου στην οικονομία. Η επαρκής ύπαρξη δέντρων εντός του ιστού συμβάλλει στη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών σκιασμού και βελτίωσης του μικροκλίματος μειώνοντας με αυτό τον τρόπο τη κατανάλωση ενέργειας για το δροσισμό των χώρων ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες. Στη συνέχεια, είναι γεγονός πως το πράσινο συχνά συνδέεται με την αύξηση της επισκεψιμότητας μιας περιοχής. Αναπόφευκτα αυξάνονται οι αντικειμενικές αξίες του χώρου, ανθίζουν σε παρακείμενα σημεία οικονομικές δραστηριότητες και κατ' επέκταση προσφέρονται περισσότερες θέσεις εργασίας. Ο χώρος μετατρέπεται σε μια ελκυστική κατάσταση για την πόλη προσελύοντας επισκέπτες από άλλες περιοχές [Woolley H., 2003, Γλαντζή Α. και Ράμφου Β., 2012].

2. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ «POCKET PARKS»

2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ | ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Τα “Pocket Parks” ή “Mini Park” ή “Vest Pocket Parks” αποτελούν μικρής έκτασης χώρους πρασίνου εντός του αστικού ιστού, ελεύθεροι χώροι που δημιουργούνται σε χώρους χωρίς χρήση και ακανόνιστης γεωμετρίας [Blake A., 2010].

Τα πάρκα τσέπης λειτουργούν λόγω του μεγέθους τους ως πάρκα γειτονιάς, ωστόσο καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων. Περιλαμβάνουν χρήσεις όπως χώρους συνάντησης, στάσης και χαλάρωσης, χώρους παιχνιδιού για τα παιδιά. Λειτουργούν ως «καταφύγιο» από τη βοή της πόλης. Είναι συνήθως αποτέλεσμα είτε κοινοτικής είτε ιδιωτικής πρωτοβουλίας ή οργανισμών που στοχεύουν στο να αποδώσουν στη γειτονιά το πράσινο που της ανήκει. Έχει παρατηρηθεί αρκετές φορές πως όσο εύκολος και αν είναι ο σχεδιασμός τους υπάρχουν αρκετές δυσκολίες στη διατήρησή τους όταν δεν αποτελούν μέρος ενός συνολικότερου σχεδιασμού για την πόλη ή δεν λαμβάνουν ορισμένη κρατική μέριμνα για τη συντήρηση και λειτουργία τους. Λόγω της φύσης τους τα πάρκα τσέπης τείνουν να είναι διασκορπισμένα στον αστικό ιστό χωρίς να εμφανίζουν κάποια ιδιαίτερη σύνδεση μεταξύ τους καθώς σχεδιάζονται και υλοποιούνται ευκαιριακά. Ωστόσο η εισαγωγή τους σε έναν συνολικότερο σχεδιασμό όπως η ενσωμάτωση τους σε ένα ευρύτερο δίκτυο πρασίνου ή κάποιο δίκτυο ποδηλάτου με απαραίτητη προϋπόθεση την ορατότητα τους από ένα σημαντικό ποσοστό πεζών που μπορούν να αποτελέσουν μελλοντικοί χρήστες, συμβάλλει σημαντικά στην βιωσιμότητα τους. Το ποσοστό πρασίνου που περιλαμβάνεται στα πάρκα τσέπης μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην βελτίωση του μικροκλίματος καθώς λειτουργούν ως πνεύμονες πρασίνου εντός του ιστού. Παράλληλα η ύπαρξη τους σε κοντινές αποστάσεις από τις κατά περίπτωση γειτονιές συμβάλλει θετικά στη γενικότερη οικολογική

διάσταση της πόλης, καθώς οι χρήστες δεν απομακρύνονται σημαντικά από την περιοχή για να επισκεφτούν κάποιο πάρκο. Η ύπαρξη "rocket parks" σε αποστάσεις που μπορούν να καλυφθούν με τα πόδια αποτρέπει την χρήση αυτοκινήτου για τη μετάβαση σε άλλες περιοχές, συμβάλλοντας έτσι στη γενικότερη μείωση της ρύπανσης της πόλης [Peschardt K.,2014].

Η προσέγγιση των Κοσμάκη Π. και Λουκόπουλος Δ. [2007], αναφέρει πως τα «πάρκα τσέπης» αποτελούν μια νέα κατηγορία χώρων πράσινου η οποία τοποθετείται όσον αφορά στην κλίμακα τους, ανάμεσα σε πάρκο γειτονιάς και έναν ιδιωτικό χώρο. Αναπόφευκτα λειτουργούν ως πνεύμονες πρασίνου στον αστικό ιστό αλλά και ως ενδιάμεσοι κοινωνικοί χώροι. Εντοπίζονται σε κενά οικοπέδα, είτε στην γραμμή του αστικού μετώπου είτε στο εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων. Η χρήση, η φύτευση και η διατήρηση τους είναι γεγονός πως εξαρτάται άμεσα από τη συμμετοχή των πολιτών της γειτονιάς.

Η έννοια των πάρκων τσέπης πρωτοεμφανίστηκε κατά το 1963 σε μια έκθεση στη Νέα Υόρκη με τίτλο: «Καινούργια Πάρκα για την Ν. Υόρκη», όπου προτάθηκε ένα δίκτυο αυτών με σκοπό την αναδιαμόρφωση του πυκνοδομημένου αστικού ιστού. Το πρώτο πάρκο τσέπης ονομάστηκε 'Paley Park' και έκτοτε αποτέλεσε το πρότυπο για την σχεδίαση «rocket» park [Peschardt K.,2014]. Την ίδια χρονιά, στο πλαίσιο διατύπωσης ενός οράματος για το σχεδιασμό των πάρκων «τσέπης», ειπώθηκε το εξής:

«Για να μπορέσει μια τέτοια παρέμβαση στον αστικό ιστό να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει τα πάρκα τσέπης να είναι άμεσα διαθέσιμα και να μην αντιμετωπίζονται ως απλές ανέσεις και μικροβελτιώσεις. Οφείλουν να αντιμετωπίζονται ως αναγκαίες παρεμβάσεις. Η παρουσία τους πρέπει να είναι αισθητή σε όλη την περιοχή - στο δρόμο για την εργασία, στο δρόμο για το σπίτι. Για να μπορέσει να επιτύχει ένα τέτοιο σύστημα πάρκων

πρέπει να υπάρχει εγγύτητα και αφθονία – ένα "rocket park
"για κάθε οικοδομικό τετράγωνο» [Seymour W., στο Peschardt
K., 2014]

Πηγή: Peschardt K., 2014

2.2. ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ ΕΓΧΩΡΙΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Συγκεκριμένα , το 'Paley Park' έχει χωροθετηθεί σε ένα σε οικόπεδο διαστάσεων 10 επί 30μ., περιβαλλόμενο από ψηλά κτίρια. Η χρήση αειθαλών δέντρων στην είσοδο του παρεμποδίζουν τον θόρυβο ενώ η χρήση φυλλοβόλων δέντρων δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες σκιασμού για το καλοκαίρι. Οι πλάγιοι κάθετοι τοίχοι έχουν καλυφθεί με κισσό που εμποδίζει την αντανάκλαση της ακτινοβολίας και την έκλυση θερμότητας προς το άμεσο περιβάλλον. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το στοιχείο του νερού στην σύνθεση το οποίο έχει τοποθετηθεί με τη μορφή ενός καταρράχτη που συμβάλλει παράλληλα στο δροσισμό. Το δάπεδο έχει καλυφθεί με κυβόλιθους που επιτρέπουν την ανάπτυξη της ποώδους βλάστησης ανάμεσα στα κενά τους. Η σύνθεση του πάρκου είναι γεγονός πως χαρακτηρίζεται από σαφήνεια και απλότητα διαμορφώνοντας ένα

ευχάριστο περιβάλλον για τον άμεσο αστικό ιστό [Κοσμάκη Π. και Λουκόπουλος Δ., 2007]

Στη συνέχεια, μια από τις πρώτες πόλεις που υιοθέτησαν την ιδέα των πάρκων τσέπης σε ένα συνολικό σχεδιασμό ήταν αυτή της Φιλαδέλφεια στη Πενσυλβάνια των Η.Π.Α. το 1967, όπου δημιουργήθηκαν 60 «rocket» park σε σημεία του ιστού που ήταν εγκαταλελειμμένα χωρίς χρήση. Τα πάρκα εντοπίστηκαν σε γειτονίες χαμηλού εισοδήματος και δημιουργήθηκαν με τη βοήθεια της κοινότητας στο σχεδιασμό και τη κατασκευή δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στη δημιουργία σημείων παιχνιδιού για τα παιδιά [Blake A., 2010]. Το μέγεθος τους κυμάνθηκε μεταξύ 900 τ.μ. - 9.000 τ.μ. [Μ.Ο: 3.000 τμ] και την επίβλεψη του σχεδίου είχε το «Πρόγραμμα για τα πάρκα γειτονιάς της Φιλαδέλφειας». Οι χρήσεις περιλάμβαναν όπως αναφέρεται το παιχνίδι, τη στάση, σημεία εξερεύνησης, μικρές αθλητικές εγκαταστάσεις, χρήση πρασίνου κλπ.

Εικόνα: Φιλαδέλφεια, Πενσυλβάνια, χωροθέτηση πάρκων «τσέπης» σε κενά οικόπεδα, πριν και μετά την επέμβαση

Πηγή: Blake A., 2010

Σύμφωνα με την βιβλιογραφία τα κύρια χαρακτηριστικά των «rocket» park μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

Μικρό Μέγεθος: έως 5.000 τ.μ.

Τοπική κοινωνία: η ύπαρξη και η διατήρηση τους βασίζεται στους κατοίκους της γειτονιάς

Χρήσεις/Λειτουργίες: σημεία στάσης, χαλάρωσης, συνάντησης, κοινωνικοποίησης, εκδηλώσεις για τη γειτονιά, ζώνες παιχνιδιού, ζώνες άθλησης

Χαρακτηριστικά: απαραίτητη κάποιου είδους φύτευσης, δεντροστοιχίες, το στοιχείο του νερού, σημεία συγκέντρωσης

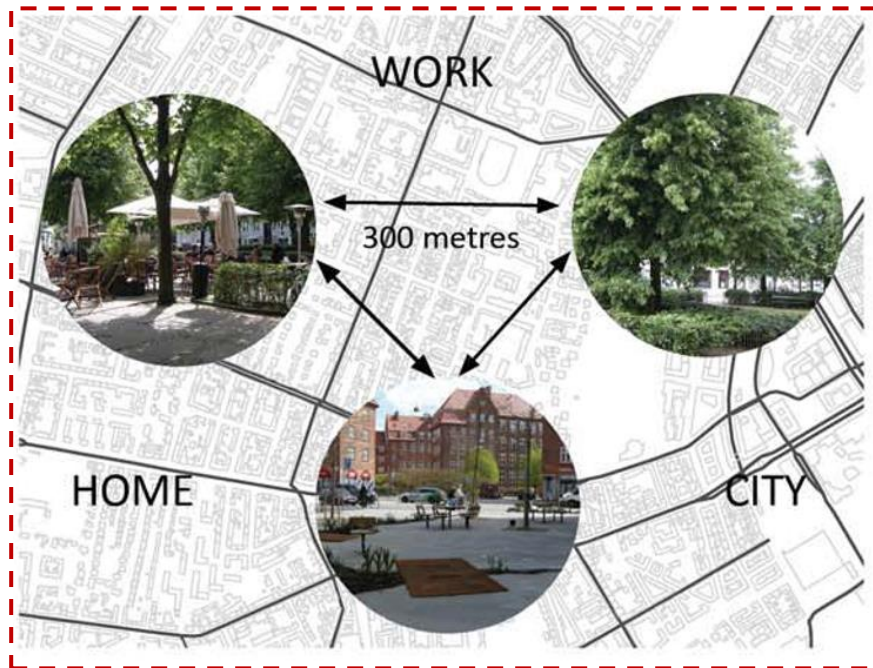
Κοινωνικός Ακτιβισμός: η δημιουργία των «rocket» park βασίζεται κυρίως στη δράση κοινωνικών οργανώσεων με σκοπό να αποκαταστήσουν το πράσινο εντός του αστικού ιστού

Κενά τμήματα χωρίς χρήση: είναι συνήθως οι περιπτώσεις τμημάτων του αστικού ιστού που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία πάρκων τσέπης. Τα λεγόμενα “brownfields sites”, [με προηγούμενη χρήση τη βιομηχανική που έχει απεγκατασταθεί]. Συνήθως ανήκουν στο δημόσιο και η δημιουργία τους επιτρέπεται στις περιπτώσεις που οι οργανώσεις αναλάβουν την διατήρηση και διαχείριση τους. Συνήθεις είναι οι περιπτώσεις συνεργασίας Δημόσιου και Ιδιωτικού τομέα

Ακτίνα εξυπηρέτησης: τέσσερα οικοδομικά τετράγωνα

Χωροθέτηση: τα πάρκα τσέπης θα πρέπει να δημιουργούνται σε σημεία με έντονη κίνηση πεζών. Προτείνεται η τοποθέτηση σε γωνίες Ο.Τ., μπορούν ακόμα και να τέμνουν ένα Ο.Τ. έτσι ώστε να δημιουργείτε ένας διάδρομος για τους πεζούς. [Blake A., 2010, Peschardt K., 2014].

Μια επιτυχημένη χωροθέτηση πάρκων τσέπης είναι αυτή στην οποία τα πάρκα δεν απέχουν περισσότερο από 300μ από το χώρο της κατοικίας ή της εργασίας των κατοίκων [Peschardt K., 2014].

Πηγή: Peschardt K., [2014

Είναι γεγονός πως οι εθνικές πολιτικές ατζέντες ολοένα και περισσότερο δίνουν βαρύτητα σε θέματα περιβάλλοντος και αναβάθμισης μέσω αυτού της ποιότητας ζωής των κατοίκων και του αστικού ιστού. Αξίζει να αναφέρουμε το διεθνές παράδειγμα της Κοπεγχάγης η οποία εστίασε σε θέματα ανοιχτών χώρων πρασίνου και συγκεκριμένα σχεδίασε την δημιουργία 14 πάρκων τσέπης ανά την πόλη και ένα δίκτυο αυτών [The City of Copenhagen, 2013]. Στόχος ήταν η βελτίωση του μικροκλίματος, της δημόσιας υγείας και η αύξηση του αστικού πρασίνου μέσω της ύπαρξης κάποιου πάρκου ή φυσικού στοιχείου σε απόσταση 15 λεπτών με τα πόδια τουλάχιστον για το 90% των κατοίκων [Peschardt K., 2014].

Εικόνα: Αεροφωτογραφία με την απεικόνιση των σημείων χωροθέτησης των «rocket» park στην Κοπεγχάγη

Πηγή: Peschardt K., 2014

Ελληνικά παραδείγματα

Ο ελλαδικός χώρος και συγκεκριμένα η πόλη της Αθήνας έχει και αυτή να προσφέρει την εμπειρία της πάνω σε ζητήματα σχεδιασμού πάρκων «τσέπης». Συγκεκριμένα, θα αναφερθούν τρεις περιπτώσεις οι οποίες είναι αποτέλεσμα σχεδιασμού της οργάνωσής "Atenistas" η οποία ανέλαβε το σχεδιασμό και την υλοποίηση σε επίπεδο γειτονιάς με τη βοήθεια των κατοίκων. Το πρώτο πάρκο που σχεδιάστηκε αφορά σε ένα εγκαταλελειμμένο χωρίς χρήση οικοδομικό τετράγωνο στην οδό **Δράμας 11, στο Κολωνό 2013** . Όπως αναφέρουν: «η έμπνευση ήταν ο Σοφοκλής που γεννήθηκε και έζησε στον Κολωνό. Σε όλες τις δράσεις μας που αφορούν πάρκα «τσέπης» γίνεται η προσπάθεια να «δέσουμε»

τον χώρο με την ιστορία της περιοχής αλλά και τους κατοίκους της. Το σχέδιο του πάρκου προσομοιάζει στο «κοίλο» του αρχαίου θεάτρου, τα φυτά και δένδρα που χρησιμοποιήθηκαν, είναι μεσογειακά είδη και ο κεντρικός τοίχος του μικρού πάρκου αφιερώθηκε στον μεγάλο δημιουργό. Μετά από επαφή με τον καλλιτέχνη Φίκο του μεταφέραμε την ιδέα μας και εκείνος έφτιαξε μια υπέροχη τοιχογραφία. Η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης τοιχογραφίας είναι ότι ίσως αποτελεί παγκόσμια πρωτοπορία να βλέπουμε γκράφιτι με βυζαντινή τεχνοτροπία» [www.atenistas.org].

Εικόνα: Κενό χωρίς χρήση οικόπεδο στην Οδό Δράμας 11 στο Κολωνό, πριν και μετά την επέμβαση

Πηγή: www.atenistas.org

Επιπρόσθετα, σε συνέχεια της προηγούμενης δράσης, υλοποιήθηκε το δεύτερο πάρκο τσέπης στη γειτονιά του Κολωνού σε παρακείμενο οικόπεδο στην οδό Δράμας 75. Συγκεκριμένα, δημιουργήθηκε ένα μικρό installation με κώνους και με κεντρικό θέμα τη γνωστή ρήση του Σοφοκλή [«μια λέξη μας απελευθερώνει από τους πόνους της ζωής, και αυτή η λέξη είναι η Αγάπη»]. Αναδιαμορφώθηκε ένας χαμένος κενός χώρος, με τη χρήση καθισμάτων από παλέτες, και την τοποθέτηση ενός

πλάτανου στη μέση [μια σύνδεση με το ελληνικό χωριό] σε ένα όμορφο μικρό πάρκο όπου σχεδόν άμεσα αγκάλιασαν οι κάτοικοι [www.atenistas.org].

Εικόνα: Κενό χωρίς χρήση οικόπεδο στην Οδό Δράμας 75 στο Κολωνό, πριν και μετά την επέμβαση

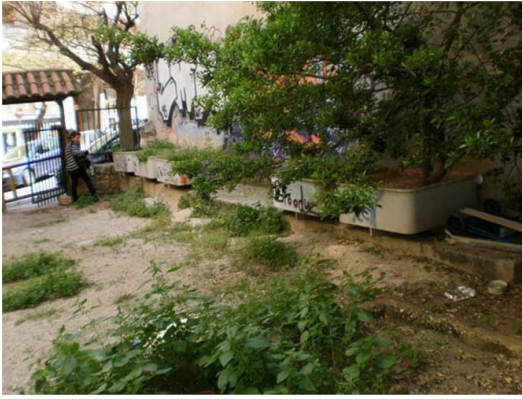

Πηγή: www.atenistas.org

Στη συνέχεια, το 2012 η ομάδα των «Atenistas» μεταμόρφωσε ένα οικόπεδο στην οδό Πausανίου στο Παγκράτι, το οποίο για χρόνια είχε αφεθεί σε πλήρη εγκατάλειψη. Για την υλοποίηση του χρησιμοποιήθηκαν επαναχρησιμοποιημένα υλικά [παλέτες, ρόδες, κορμοί δένδρων]. Αξίζει να αναφερθεί πως στην συγκεκριμένη δράση υπήρξε συνεργασία Δήμου, οργάνωσης και ιδιωτικών εταιριών που προσέφεραν τα υλικά [www.atenistas.org].

Εικόνα: Κενό χωρίς χρήση οικόπεδο στην Οδό Παυσανίου στο Παγκράτι, πριν και μετά την επέμβαση

Πηγή: www.atenistas.org

Τέλος αξίζει να αναφερθούμε στην περίπτωση αναδιαμόρφωσης ενός εγκαταλελειμμένου οικοπέδου στο Γκάζι το 2016 σε πάρκο «τσέπης». Το πάρκο σχεδιάστηκε από τους «Atenistas» με ανακυκλώσιμα υλικά και τεχνική «αρτ με κυπελάκια» [cuprocking]. Το οικόπεδο εντοπίζεται στην οδό Πειραιώς, απέναντι απ' την Τεχνόπολη όπου για χρόνια αποτέλεσε χώρος απόθεσης παραπηγμάτων. Όπως αναφέρουν και οι ίδιοι: «Στεκόμενοι στο σημείο παρατηρήσαμε ότι όντας υψωμένο σε σχέση με την κεντρική λεωφόρο έχει το προνόμιο να απολαμβάνει μια ιδιαίτερη θέα προς την Τεχνόπολη και τις χαρακτηριστικές καμινάδες της, όσο και το ότι αποτελεί μια σπάνια συνθήκη ανοικτού ορίζοντα στην πόλη. Και τι ιδανικότερο να βάλουμε καθίσματα, ώστε κάτοικοι και το πλήθος επισκεπτών της περιοχής να μπορούν να βγουν στο Γκάζι χωρίς να χρειάζονται να πληρώσουν στα γύρω μαγαζιά, αλλά στον δημόσιο χώρο να περάσουν όμορφα με τους φίλους τους. Τοποθετήθηκαν βαρέλια, γεμίζοντάς τα πέτρες για να σταθεροποιηθούν, σαν καθιστικά. Τον ίδιο ρόλο επιτέλεσαν και οι παλέτες σε διάφορες συνθέσεις με μικρές πινελιές. Όσο για το φόντο στον φράκτη, η χρήση της

τυπογραφίας και των συμβόλων έδωσε χαρακτήρα ξεχωριστό τόσο στο χώρο όσο και στην οδό Πειραιώς, μιας και είναι ορατά κι ακόμα πιο εντυπωσιακά με το φως του ήλιου κι από μεγάλη απόσταση» [www.atenistas.org].

Σημερινή εικόνα των επεμβάσεων...

Πηγή: προσωπικό αρχείο

Σύμφωνα με την υφιστάμενη κατάσταση και με βάση την επιτόπια παρατήρηση, η εικόνα που παρουσιάζουν οι παρεμβάσεις στις εν λόγω περιοχές δεν βρίσκεται σε καλό επίπεδο. Χαρακτηριστική είναι η εικόνα της εγκατάλειψης καθώς οι κάτοικοι της

γειτονιάς έχουν πάψει να χρησιμοποιούν το πάρκο με τη χρήση που του αποδόθηκε μετά την παρέμβαση της οργάνωσης. Τα πάρκα τσέπης φαίνεται να μην είναι επιτυχώς ενσωματωμένα στον αστικό ιστό, η χρήση πρασίνου και των φυτεύσεων έχει αποχωρήσει και οι εικαστικές παρεμβάσεις έχουν καταστραφεί σε μεγάλο βαθμό. Τα οικοδομικά τετράγωνα, μπορεί να πει κάποιος πως διένυσαν έναν «κύκλο ζωής». Από την απουσία χρήσης που τους χαρακτήριζε, μετατράπηκαν σε περιστασιακούς πνεύμονες πρασίνου και ύστερα από μερικά χρόνια επέστρεψαν στην πρότερη τους κατάσταση παραμένοντας κενά και μη παραγωγικά.

2.3. ΤΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΙΣΤΟ

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία τα πλεονεκτήματα των μικρών αυτών αστικών χώρων πρασίνου μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- Βοηθούν στη ρύθμιση του μικροκλίματος καθώς λειτουργούν ως «πνεύμονες» πρασίνου της πόλης
- Στις κοινότητες τις οποίες υπάρχει στοιχείο πρασίνου σε απόσταση η οποία είναι προσεγγίσιμη με τα πόδια, μειώνεται η πιθανότητα χρήσης αυτοκινήτου για τη μετάβαση σε άλλες περιοχές, συμβάλλοντας έτσι στη γενικότερη μείωση της ρύπανσης της πόλης
- Η ύπαρξη του σχετίζεται με την ψυχική, κοινωνική αλλά και σωματική υγεία
- Αποκατάσταση του πρασίνου εντός αστικού ιστού
- Κοινωνικοποίηση και ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής
- Ακόμα και με ελάχιστη τοποθέτηση βλάστησης, δημιουργούνται ευκαιρίες στάσης και σκιασμού, ενισχύεται το αίσθημα της ασφάλειας εντός του πάρκου.
- Αναδιαμορφώνουν την χωρική εμπειρία της πόλης
- Μείωση των επιπέδων άγχους σύμφωνα με έρευνες

- Μείωση του φαινομένου της θερμικής αστικής νησίδας
- Στην οικονομία: Παρέχουν ένα ελκυστικό περιβάλλον, τονώνουν την επιχειρηματική κίνηση, αυξάνουν τις αξίες των ακινήτων που βρίσκονται σε εγγύτητα [Peschardt K., 2014 και Blake A., 2010]

3. ΤΑ ΔΙΚΤΥΑ ΠΡΑΣΙΝΟΥ

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, είναι γεγονός πως παρατηρούνται τα τελευταία χρόνια τάσεις προς έναν ολοκληρωμένο οικολογικό σχεδιασμό με επίκεντρο την προστασία του πρασίνου και ιδιαίτερα εντός του αστικού ιστού. Τα δίκτυα πρασίνου, οι οικολογικές διαδρομές, τα δίκτυα ενδιαιτημάτων και οι παραποτάμιες ζώνες πρασίνου έρχονται να αντικαταστήσουν τις παραδοσιακές μορφές αστικών χώρων πρασίνου. Στόχος των δικτύων είναι η σύνδεση των αστικών υπαίθριων χώρων σε ένα ενιαίο σύστημα που θα διαχέεται σε όλη την πόλη με σκοπό τη δημιουργία ευκαιριών εναλλακτικής μετακίνησης [π.χ. τη δημιουργία πεζοδιαδρόμων και ποδηλατοδρόμων ως συνδετήρια μέσα των πάρκων], την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τη συμβολή στην αειφορική ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τη Λιονάτου Μ., [2008]: *«Από περιβαλλοντικής άποψης, εξαιρετικής σημασίας κρίνεται η σύνδεση και η ύπαρξη «διαύλων επικοινωνίας» μεταξύ των χώρων του «αστικού πρασίνου» με το «περιαστικό πράσινο», ώστε να γίνει ευκολότερη η κίνηση αέριων μαζών που θα οδηγήσει στον καλύτερο αερισμό – δροσισμό της πόλης, στη βελτίωση της ποιότητας του ατμοσφαιρικού αέρα αλλά και σ' ένα πολύ ευχάριστο περιβάλλον αναψυχής και υγείας των κατοίκων».*

Τα δίκτυα πρασίνου έχουν εισαχθεί στη σύγχρονη ιστορία και μπορούν να ορισθούν ως ένα ολοκληρωμένο σύμπλεγμα διαδρομών

και τμημάτων που δομεί και διαπερνά την πόλη. Όλα τα στοιχεία του αστικού ιστού μπορούν να αποτελέσουν τμήμα του δικτύου, το οποίο μπορεί να περιλαμβάνει μικρά ή μεγάλα τμήματα πρασίνου όπως διαδρομές πρασίνου, νησίδες, πάρκα, δενδροστοιχίες, αδόμητους χώρους που έχουν πλέον καλυφθεί με στοιχεία πρασίνου αλλά και όλοι οι υπόλοιποι αστικοί υπαίθριοι χώροι [Λιονάτου Μ.,2008].

Τα πλεονεκτήματα των δικτύων είναι ποικίλα και μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

Όσον αφορά στη **βιώσιμη κινητικότητα** συμβάλλει στην προώθηση αειφορικών μετακινήσεων και στη μείωση των ρύπων μέσω π.χ. ποδηλατόδρομων και δικτύων κίνησης πεζών. Στην **αναψυχική δραστηριότητα** προσφέροντας ευκαιρίες κίνησης, δράσης, άθλησης, περιπάτου και εξερεύνησης συμβάλλοντας κατ' επέκταση στη **ψυχική και σωματική υγεία** των πολιτών. Στην **οικολογία του τοπίου** καθώς επιτρέπουν τη διάχυση της χλωρίδας και πανίδας εντός του ιστού συμβάλλοντας στη διατήρηση της βιοποικιλότητας. Στη **βελτίωση του μικροκλίματος** και τη **διαχείριση των υδάτων**. Αναπόφευκτα βελτιώνεται η αισθητική του τοπίου μέσω της αναβάθμισης της εικόνας της πόλης. Και τέλος δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε στην **οικονομική αναζωογόνηση και προβολή του τόπου**, ή οποία επιτυγχάνεται με τον συνδυασμό των παραπάνω στοιχείων. Είναι γεγονός πως οι εστίες πρασίνου αποτελούν πόλο έλξης δραστηριοτήτων και επισκεπτών συμβάλλοντας στην αύξηση της επισκεψιμότητας και κατ' επέκταση στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής [Λιονάτου Μ.,2008, Θεοχάρη, 2003, Ντάφα Ε.,2015].

4. ΤΟ ΑΣΤΙΚΟ «ΚΕΝΟ» ΩΣ ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ «ΠΑΡΚΟ ΤΣΕΠΗΣ»

Είναι γεγονός πως ο τρόπος ζωής στις μεγαλουπόλεις του 21 αι. επηρεάζεται καθημερινά από μια σειρά αρνητικών παραγόντων

όπως η κακή ποιότητα του αέρα, η ηχορύπανση, η υπερθέρμανση, η έλλειψη αστικών χώρων πρασίνου, το μεγάλο ποσοστό κτισμένου όγκου κ.α. Η δομή των πόλεων στο πέρασμα του χρόνου έχει υποστεί αρκετές αλλαγές, με αστικά και εδαφικά κενά που προκύπτουν από την ανεξέλεγκτη διασπορά, τις αλλαγές χρήσεων ή τους θεσμικούς μετασχηματισμούς. Η εξάπλωση τους οδηγεί σε συνεχή ανακατανομή των χρήσεων που με τη σειρά της αναπαράγει κενούς χώρους, τα λεγόμενα αστικά κενά που προσφέρονται για τις χωροθετήσεις νέων δραστηριοτήτων. [Κοσμάκη Π. και Λουκόπουλος Δ., 2007].

Σύνηθες φαινόμενο αποτελεί η δημιουργία σύγχρονων πάρκων σε τμήματα γης που αποτελούσαν σημεία δραστηριοποίησης της βιομηχανίας και πλέον δεν εξυπηρετούν τις λειτουργικές τους χρήσεις [brownfields], καθώς και σε πρώην εκτάσεις στρατοπέδων, αεροδρομίων, εγκαταστάσεων μέσω μεταφοράς κλπ. Αξιοσημείωτος είναι και ο αριθμός των μικρής έκτασης κενών χωρίς χρήση τμημάτων του αστικού ιστού εντός των πόλεων. Η κατηγορία των αστικών κενών, όπως αναφέρει ο Λιακόπουλος Δ. και Κοσμάκη Π., [2007]: *«είναι μικρότερα γήπεδα βιοτεχνιών, πυρήνες κτημάτων που επιβίωσαν έως σήμερα, οικόπεδα που για διάφορους λόγους [πολεοδομικούς ή απλώς ιδιωτικούς] δεν αναπτύχθηκαν, «ξεχασμένες» κοίτες ρεμάτων και εξάρσεις του εδάφους. Ακόμα και δρόμοι που τα γεωμετρικά τους χαρακτηριστικά ξεπερνούν τον λειτουργικό τους ρόλο μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκουν σε αυτή την κατηγορία χώρων που, σε πρώτη προσέγγιση, δεν θεωρήθηκε ότι αποτελούν τους ιδανικούς υποδοχείς για τις «συμβατικές» κατηγορίες αστικού πρασίνου»* Ωστόσο, στην προσπάθεια να αποδοθεί ένας κοινά αποδεκτός όρος για την έννοια το κενού στο χώρο, συναντά κανείς αρκετές δυσκολίες. Η πρώτη σκέψη αφορά σε περιοχές οι οποίες ήταν κάποτε κτισμένες και σήμερα είναι άδειες. Η σημερινή τους χρήση δυστυχώς περιορίζεται σε παράνομους χώρους στάθμευσης

ή σκουπιδότοπους. Η έννοια του κενού στον χώρο προδίδει μια απουσία είτε υλική είτε λειτουργική. Το κύριο χαρακτηριστικό τους ωστόσο αφορά στην απουσία ενός ξεκάθαρα ρόλου. Τα κενά αφορούν σε ασαφείς και ασχεδιάστες περιοχές, στις οποίες είτε δεν αποδόθηκε ποτέ λειτουργικός ρόλος είτε σταμάτησαν να χαρακτηρίζονται από τη χρήση που εμπεριείχαν στο παρελθόν [Μωραϊτης Κ., 2006].

Όπως αναφέρει ο Πολυχρονόπουλος: «Η απουσία δόμησης σ' ένα χώρο της πόλης δεν επαρκεί για την απόδοση σε αυτόν της έννοιας «αστικό κενό». Οι υπαίθριοι χώροι αν και αποτελούν εν γένει κενά δόμησης, χαρακτηρίζονται από μια λειτουργία, έναν ειδικότερο ρόλο στο πλαίσιο της αστικής δομής, προβάλλουν μια αισθητική άποψη, κυρίως όμως σε κάθε περίπτωση χαρακτηρίζονται από τα περιεχόμενα που τους «γεμίζουν» με ενδιαφέρουσες ή αδιάφορες δράσεις της καθημερινότητας. Στο πλαίσιο αυτό δεν μπορεί να οριστούν ως αστικά κενά».

Η απουσία δόμησης δεν συμβαδίζει με την απουσία περιεχομένου ενός αστικού τόπου, καθώς σε αυτή τη κατηγορία συγκαταλέγονται χρήσεις όπως οι δρόμοι, τα πεζοδρόμια, οι πλατείες κ.λπ. λειτουργείες ενδιαφέρουσες ή αδιάφορες που αποτελούν ωστόσο μέρος της ταυτότητας της πόλης [Αραβαντινός Αθ. και Κοσμάκη Π., 1988].

Η σύγχρονη προσέγγιση στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό αναδεικνύει όλο και περισσότερο τη σημασία της ύπαρξης εστιών πρασίνου εντός του ιστού καθώς και δικτύωσης αυτού. Η διάχυση της λειτουργίας της φύσης στον ιστό της πόλης αποτελεί πλέον επιτακτική ανάγκη και προτεραιότητα στο σχεδιασμό. Οι αμιγείς φυσικές περιοχές εντοπίζονται όλο και πιο μακριά από τον πυκνοδομημένο ιστό. Ο αστικός σχεδιασμός με στόχο την βελτίωση του μικροκλίματος και του ελέγχου της ατμοσφαιρικής ρύπανσης εστιάζει όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον του σε μικρές ενότητες και δίκτυα αστικού πρασίνου ως μέσου για την

ανάδειξη της έννοιας του τόπου και της ιδιαιτερότητας και της εικόνας επιμέρους τμημάτων της πόλης. Παράλληλα αναδεικνύεται όλο και περισσότερο η έννοια του συμμετοχικού σχεδιασμού και η συμβολή των κατοίκων για την αναδιαμόρφωση του άμεσου περιβάλλοντος κατοίκησης τους [Κοσμάκη Π. και Λουκόπουλος Δ., 2007].

Τα προαναφερθέντα αστικά κενά, όλα μαζί συνθέτουν ένα δυναμικό σε λανθάνουσα κατάσταση που μπορεί να αξιοποιηθεί. Η διασπορά τους εντός του ιστού μπορεί να δώσει τη δυνατότητα αναδιαμόρφωσης τους σε κοινόχρηστους χώρους πρασίνου που θα συμβάλλουν σημαντικά στις απαιτήσεις της σύγχρονης πόλης. Η σύγχρονη πόλη δεν χρειάζεται να επεκταθεί, ωστόσο είναι επιτακτική η ανάγκη της βελτίωσης του ποιότητας ζωής, δίνοντας χρήση στις άδειες περιοχές του ιστού. Οι χώροι αυτοί, που δεν ανήκουν στους «παραγωγικούς» χώρους της, περιμένουν να τους αποδοθεί η κατάλληλη λειτουργία έτσι ώστε να αποτελέσουν και πάλι οργανικό τμήμα του ιστού της πόλης [Πολυχρονόπουλος Δ., 2006].

Εικόνα: Αστικά κενά εντός του ιστού της Αθήνας

Πηγή: Πολυχρονόπουλος Δ., 2006

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι αστικοί χώροι πρασίνου και η διάχυση τους μέσα στον ιστό της πόλης με τη μορφή πάρκων «τσέπης» προϋποθέτει την ένταξη τους στην καθημερινότητα των κατοίκων. Η χωροθέτηση τους σε σημεία που τα καθιστούν φυσική συνέχεια των καθημερινών δραστηριοτήτων των πολιτών συμβάλλει στην βιωσιμότητα των παρεμβάσεων και στην επιτυχής αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος. Η αποσπασματική παρέμβαση και η μικρή πυκνότητα πάρκων «τσέπης» εντός του ιστού, όπως δείχνει και η εγχώρια εμπειρία, οδηγεί σταδιακά στην απομόνωση και το παραγκωνισμό των παρεμβάσεων αυτών. Σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται η σημασία και ο ρόλος της δημιουργίας ενός δικτύου πρασίνου στον αστικό ιστό το οποίο θα συμπεριλάβει στη δομή του την επιμέρους σύνδεση των πάρκων «τσέπης». Η σύγχρονη πόλη, πάρα τις αρνητικές παραμέτρους που τη χαρακτηρίζουν, προσφέρει αρκετές ευκαιρίες χωροθέτησης αστικών χώρων πρασίνου. Τα αστικά κενά οι αποδιοπομπαίοι χωρικοί αυτοί σχηματισμοί που δείχνουν να είναι αναπόσπαστα στοιχεία της αστικής δομής, μπορούν να αποτελέσουν σημεία δημιουργίας πάρκων «τσέπης» μετατρέποντας τα και πάλι οργανικό τμήμα της πόλης [Πολυχρονόπουλος Δ., 2006]. Η βιωσιμότητα των *rocket parks* βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη συμμετοχή των πολιτών στην περιοχή παρέμβασης, με αποτέλεσμα να κρίνεται αναγκαία η ενίσχυση του συμμετοχικού σχεδιασμού και η περιβαλλοντική εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των κατοίκων. Καταληκτικά, γίνεται κατανοητό, πως η επιτυχής παρέμβαση στον αστικό ιστό οφείλει να αποτελεί τμήμα ενός γενικότερου συστήματος παρέμβασης που θα περιλαμβάνει τις εξής παραμέτρους: την σημαντική πυκνότητα και διασπορά πάρκων «τσέπης» στον αστικό ιστό [«ένα *rocket park* σε κάθε Ο.Τ.»], την σύνδεση τους μέσω ενός ενιαίου δικτύου πρασίνου, την

αξιοποίηση για τη χωροθέτηση τους των υπαρχόντων χωρίς χρήση αστικών κενών και τέλος την ένταξη των παραπάνω παραμέτρων σε έναν ολοκληρωμένο αστικό σχεδιασμό για την αναβάθμιση της πόλης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανανιάδου - Τζημοπούλου Μ., [1992], *Αρχιτεκτονική τοπίου: σχεδιασμός αστικών χώρων*, Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Ζήτη

Αραβαντινός Α. Ι., [2007], *Πολεοδομικός Σχεδιασμός για μια Βιώσιμη Ανάπτυξη του Αστικού Χώρου*, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα

Αραβαντινός Α., Κοσμάκη Π. [1988], *Υπαίθριοι χώροι στην πόλη: θέματα ανάλυσης και πολεοδομικής οργάνωσης αστικών ελεύθερων χώρων και πράσινου*, Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετών

Γλαντζή Α., και Ράμου Β. [2012]. *Αστικοί πράσινοι χώροι, Ιστορική διερεύνηση της εξέλιξής του και εισαγωγή στην έννοια της βιωσιμότητας*, Διάλεξη, τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ε.Μ.Π., Αθήνα

Θεοχάρη, Χ. [2003], *Η επίδραση των χώρων πρασίνου στο μικρόκλιμα και στον οργανισμό*, Heleco 2003: 4η Διεθνής Έκθεση και Συνέδριο για την Τεχνολογία του Περιβάλλοντος , Τόμος Γ. Αθήνα: ΤΕΕ

Κοσμάκη Π. και Λουκόπουλος Δ., [2007] *Αστικά κενά - Μικρά πάρκα, διαθέσιμο στο: <<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=86>>* [Πρόσβαση: Ιανουάριος 2, 2017]

Κοκαλάκη Χ. [2008], *«Η Συμβολή Των Ιδιωτικών Ακάλυπτων Χώρων Στη Βελτίωση Του Μικροκλίματος»*, Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία Ε.Μ.Π., Αθήνα

Λιονάτου, Μ. [2008], *Αρχιτεκτονική Τοπίου και Δίκτυα Πρασίνου στα Σύγχρονα Αστικά Κέντρα: Δυνατότητες και Προοπτικές - Μεθοδολογία και Εφαρμογή: Το παράδειγμα της Λάρισας*. Θεσσαλονίκη: Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Γεωπονίας

Μπελαβίλας Ν., Βαταβάλη Φ., [2009], *Οδηγός για το περιβάλλον: Πράσινο και ελεύθεροι χώροι στην πόλη*. Αθήνα: WWF Ελλάς. http://www.wwf.gr/images/pdfs/Odigos_AstikoPrasino.pdf

Μπελαβίλας Ν., Βαταβάλη Φ., Σουρέλη Ν., Πρέντου Π. [2012] *Ελεύθεροι Χώροι, Αστικό Και Περραστικό Πράσινο Στο Μητροπολιτικό Συγκρότημα Αθήνας*, Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος, Τομέας Πολεοδομίας & Χωροταξίας, Ε.Μ.Π., Αθήνα

Ντάφα Ε., [2015] *Δίκτυο 'πράσινων' και 'μπλε' διαδρομών ως εργαλείο μητροπολιτικού περιβαλλοντικού σχεδιασμού*, Διπλωματική Εργασία, ΔΠΜΣ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ, Αθήνα

Woolley H., [2003], *Urban Open Spaces*, Taylor & Francis, διαθέσιμο στο: [«https://books.google.gr/books?id=7UJ5AgAAQBAJ&dq=Woolley+Urban+Open+Spaces&hl=el&source=gbs_navlinks»](https://books.google.gr/books?id=7UJ5AgAAQBAJ&dq=Woolley+Urban+Open+Spaces&hl=el&source=gbs_navlinks) [Πρόσβαση: Δεκέμβριος 10, 2016]

Blake, A. *Pocket parks*. [2010], διαθέσιμο στο: [«http://depts.washington.edu/open2100/pdf/2_OpenSpaceTypes/Open_Space_Type/s/pocket_parks.pdf»](http://depts.washington.edu/open2100/pdf/2_OpenSpaceTypes/Open_Space_Type/s/pocket_parks.pdf) [Πρόσβαση: Δεκέμβριος 2, 2016]

Πολυχρονόπουλος Δ., [2006] «*Αστικά κενά*», *Το κενό ως τόπος*» διαθέσιμο στο http://www.sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_55.pdf , [Πρόσβαση: Ιανουάριος 10, 2017]

Μωραΐτης Κ., [2006], *Σημειώσεις για το αστικό κενό: Προτάσεις για επεμβάσεις μικρο-τοπίων*, στο Πολυχρονόπουλος Δ., [2006] [επιμ.], *Δελτίο ΣΑΔΑΣ*, 55, Αθήνα

Council of Europe, [1986] *Open space: public living room from the locality*. Brussels

Peschardt K., [2014] *Health Promoting Pocket Parks in a Landscape Architectural Perspective*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κοπεγχάγης, Department of Geosciences and Natural Resource Management

Διαδίκτυο

Οργάνωση «Atenistas» : <https://atenistas.org>